

TÜNDÖKLŐ CSILLAGUNK – Wass Albert életpályája –

Wass Albert sorsa – születésének helye, ideje és módja – egyben végzete is volt. A Mezőség szívében, a Kolozs megyei Válaszúton született 1908 január 8-án, arisztokrata családban. A Wass család nemesi címét még Szent László királytól nyerte, annak érdeméül, hogy a család egyik őse, Buzátfia Lób 1081-ben a kun betörés ellen harcoló királyt az általa egy, az orrán nyíllal megsebzett, felbőszült bölénybikától megmentette azáltal, hogy a bikát szarvainál fogva bedobta a czegei tóba. Tettéért orrán nyíllal átlőtt bölényfejes címerrel – amely azóta is a Wass család címerállataként szerepel – és a hatalmas testi erejére utaló Vas névvel jutalmazta Lóbot a király, s a kor szokásai szerint hivatalosan is neki adományozta a tavat, a körüllevő dombokkal együtt. Ezeknek a domboknak az egyikén állt a vasas-szentgotthárdi udvarház, melybe maga az író is beleszületett, s ugyancsak ott terül el az ötszáz hold mezőségi föld is, melyet művelni, szeretni tanult, míg az a bizonyos vihar ki nem tépte onnan.

Itt született meg tehát Wass Albert, a Mezőség gyermeke, a kálvinista vallás jegyében, gróf Wass Endre és a Bánffy család bárói ágából származó Bánffy Ilona gyermekeként. Erdélyi arisztokrata családból származott tehát, amelynek nagy szerep korábban jutott Erdély történetének alakításában. Wass Albert azon erdélyi arisztokrácia képviselője volt, mely társadalmi állását sohasem a privilégiumok, hanem a kötelezettségek forrásának tekintette. Hasonlóan a Helikon-alapító báró Kemény Jánoshoz és a közéletnek állandóan áldozó gróf Bánffy Miklóshoz, ő is az erdélyi magyarság önvédelmében és felemelkedésében igyekezett meghatározó szerepet vállalni. Ennek a társadalmi rétegnek volt tehát szülőtte úgy, hogy műveiben is megjelenített módon, igen élese kritikával látta elődei történelmi felelősséget.

Életének szűkebb színtere – amely meghatározó benyomással bírt egész életpályája során – a Mezőség, a magyarság nemzeti tragédiájának egyik történelmi színtere volt. Nem mintha véres csaták fűződnének hozzá, inkább lassú sorvadás és pusztulás fémjelzi sorsát.

„Egyik őszám – írja Wass Albert – az 1600-as évek derekán Moldovából hozatott munkaerőt a földek művelésére, miután a sok háborúság során a Mezőség magyar jobbágysága kipusztult. Papot is hozatott velük, templomot is építtetett nekik, s még a Szentírást is lefordíttatta számukra az oláhok nyelvére. Kétszáz esztendővel később ezeknek a moldovaiaknak a leszármazottai fölgújították a kastélyt, lerombolták a magyar templomot, s hiába billent helyre az idő múltával a világ: a

magyar templomot már nem építette föl senki.”

A Mezőség először a mind egyre nagyobb számban betelepülő és egyébként is szapora oláhok révén először vegyes lakosságúvá, majd román többségűvé vált. Magyarok már csak szórványban maradtak. Ezt a szomorú folyamatot jeleníti meg többek között Makkai Sándor: Holttenger című regénye is, de Sütő András: Anyám könnyű álmot ígért című művének is ez adja a fő ideológiai mondanivalóját, és erről a tájról, s a táj fájdalmas pusztulásáról adnak képet Wass Albert regényei is.

A család régi kastélya ma már nem áll, lerombolták az oláhok, helyén konzervgyár éktelenkedik. Nyomtalanul tűnt el tehát egy régi rend és egy régi szellem egyik utolsó jelzőköve, mint ahogyan Wass Albertnek még az emlékezetét is igyekeztek kiirtani. Második otthona, a czegei kastély is áldozatul esett az oláhok rombolási dühének: nyoma sem maradt. Napjainkban Olténiából betelepített oláhok ólszerű házikói hirdetik a „többezeréves dákó-román dicsőséget” a magyar földesúr egykori hajléka helyén. Tanulmányait a nagy múltú kolozsvári Farkas utcai Református Kollégiumban kezdte. Kiváló, tiszta magyar kálvinista nevelésben részesült itt és egy egész életre szóló értékrenddel vértette fel magát. 1926-ban tett sikeres érettségi vizsgát, azután, hogy az előző évben a román hatalom által kirendelt felügyelőbiztos hathatós közreműködése révén az érettségizni kívánó tanulók 86%-a elbukott. Különösen emlékezetes élmény maradt ez Wass Albert számára, melyet több művében is megemlégett. Ezt követően gazdasági tanulmányokat folytatott a Magyaróvári, majd a Debreceni Gazdasági Akadémián, hogy felvértezze magát a föld tudományos igényű művelésének tudásával, melynek révén lehetősége lett otthoni birtokán mintagazdaság kiépítésére. Román hadköteleesként „nem váltja meg magát”, hogy magyar vidékre kerüljön, hanem Bukarestben tölti le katonai szolgálatát, hogy eleven környezetben szerezzon tapasztalatot az oláh világ sajátosságairól, melyeket a későbbiekben nagy hatékonysággal volt képes alkalmazni. Majd Németországban és a Sorbonne-on tanul, majd megszerzett, elismert tudása révén, 1944-ben az újra magyarrá vált kolozsvári egyetem díszdoktorává avatják.

Tanulmányai végeztével visszatért családi birtokára, s gazdálkodni kezdett megalapozott tervek nyomán, minthogy a nyugati egyetemeken erdészeti és kertészeti tanulmányokat is folytatott.

A gazdálkodásról azonban minduntalan az irodalmi pálya ragadta el. Első irodalmi élménye Selma Lagerlöf: Gösta Berlings saga című romantikus regénye volt. Wass Albert pályáját versek írásával kezdte, melyeket gyakorta publikált a Pásztortűz, az Ellenzék, majd az Erdélyi

Fiatalok című folyóiratokban. Ez utóbbi kettőnek később munkatársa lett. Első verseskötete 1928-ban Világtemetés címmel jelent meg Kolozsvárott. Azonban sem ez, sem a következő – 1930-ban ugyancsak Kolozsvárott kiadott – Fenyő a hegytetőn című verseskötete nem keltett különösebb irodalmi szenzációt, de sejtetni engedte, hogy létrejöttük sokkal több, mint egy unatkozó fiatal arisztokrata unaloműző irodalmi próbálkozása. E verseskötetei és az 1932-ben megjelent A temető megindul című szavalókórusra írt színműve magára irányította az erdélyi helikonisták figyelmét, melynek révén meghívást kapott a gróf Kemény János marosvécsi birtokán megrendezett, vadászattal egybekötött, irodalmi és művészeti találkozóra. Wass Albert tagja lett ezáltal a helikoni írók társaságának, akik közül csak a legjelentősebbek említve: Áprily Lajos, báró Bánffy Miklós, Berde Mária, Dsida Jenő, Gulácsy Irén, gróf Kemény János, Kós Károly, Kuncz Aladár, Molter Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szabó Dezső, Tamási Áron.

Gróf Kemény János minden év nyarán meghívta az erdélyi minőségi írókat politikai, világnézeti felfogásuktól függetlenül a helikoni találkozókra. Az ott résztvevő alkotók által írt Erdélyi Helikon című folyóirat Erdély irodalmi életének egyik fő színtere volt. Három gyönyörű napot töltött el itt ezen találkozók alkalmával Wass Albert a hegyek varázslatos környezetében, leginkább Tamási Áron és Molter Károly társaságában. Emlékezetes beszélgetések és írói esetek voltak ezek, a Kós Károly által faragott nagy kőasztal mellett. Meghatározó, életre szóló élménye fakadt ezekből, melyek közül egy igen emlékezetes alkalom idős korára is tisztán megmaradt benne, amelyet egy vele készített interjú alkalmával a következőképpen mesélt el:

„Amit el akarok mondani, az különlegesen szép eset. Minden este valamelyikünknek fel kellett olvasnia valamit munkái közül. Ezen a bizonyos estén – azt hiszem 1933-ban vagy 34-ben lehetett –, Dsida Jenőn volt a sor, és akkor felolvasta a Magyar Zsoltárt, a Psalmus Hungaricust. Tudod, abban az évben bejárta Franciaország legszebb vidékeit, és valahányszor szép vidéket látott, mindig Magyarország és Erdély fájt neki. Ez kijön a versben is. Mikor befejezte, könny volt mindenki szemében. Ekkor felállt Kós Károly – barázdás arcán hullottak a könnycseppek –, odament Dsida Jenőhöz, megölelte, és azt mondta neki: ‘Te taknyos, hogy mersz ilyen szépet írni!’ Mindig elérékenykedek, ha erre gondolok, és a szép napokra, amiket ott eltöltöttünk...”

Meghatározó világnézeti felfogása, a transzszilvanizmus életeszménye is ekkor forrott ki benne a maga teljes rendszerében. Elengedhetetlenül fontos tehát, hogy a transzszilvanizmusról és annak Wass Albert általi felfogásáról néhány gondolat erejéig külön értekezsek. A

transzszilvanisták az erdélyi magyarság önálló külön lelkeségét és jellegét tételezték fel, és ennek a külön karakternek a vizsgálata révén igyekeztek meghatározni az „erdélyi lélek fogalmát”, amelynek főbb központi elemei: a történelmi szükségszerűség révén megvalósult, részint önálló erdélyi történelem, az erdélyi táj mindenre, de legfőképpen a gondolkodásra kiható, és azt formáló igen nagy szerepe, valamint a magatartásformában megnyilvánuló különleges tolerancia elve. A transzszilván ideológiai felfogás az erdélyi kultúrák és népek sorsközösségének gondozását vállalta fel célkitűzésként, melyből következőleg nemcsak a magyar, hanem az erdélyi román és szász nemzetek körében is kívánatos lett volna annak a folyamatnak a megindulása, melynek révén létrejöhethetett volna a transzszilvanizmus eszméjének befogadására alkalmas szellemi közeg.

A transzszilvanizmus eszméjét hirdető erdélyi írók hitvallása Wass Albertben egy életen keresztül megmaradt, s műveinek állandó eszmei vázát alkotta. Életének utolsó szakaszában is szilárdan kiállt a transzszilvanizmus létjogosultsága mellett.

„(A transzszilvanizmus) ma (1996-ban) talán még jobban időszerű, mert rengeteg hely van ezen a földön, különösen Európában, ahol két-három nemzetiség él együtt. Többnyire kényszerűségből kerültek ebbe a helyzetbe, de mindegyik nemzetiség a maga életét szeretné élni. Svájcban meg lehetett ezt csinálni, tehát bizonyíték van arra, hogy nem képtelenség. Az akadályt csak abban látom, hogy a történelem ballépései kitermelték azt a fajta túlzó nemzetiségi érzést. (Ha a függetlenség) megvalósul, akkor lesz szép, gazdag Erdély. Mert Erdély legnagyobb baja az, hogy gazdag, mindenkinek kell. Kellenek a bányák, a természeti kincsek, szépségek, még az erdő is kell. Csak mi, erdélyiek nem kellünk senkinek, különösen erdélyi magyarok nem.”

Igen magas, misztikus szintre emeli gondolatvilágában Wass Albert Erdélyt, és az erdélyi szellemiséget. Mert Erdély számára nem csak földrajzi egység. Ebben a szóban nála benne van mindaz, ami igaz, jó és tisztességes. Nem véletlen – tartja –, hogy a vallásszabadság is elsőként Erdély lelkéből fakadt. Nem lehetett véletlen, hogy a válságos időkben a magyar szellemiség utolsó mentsvára volt Erdély, a magyar kultúra menedéke, „ahol viharban is virágzott a lélek”. Meglátása szerint erdélyi ember, legyen az magyar, szász vagy román, nem téveszti össze a kultúrát a civilizációval, a valóságot a látszattal, a hazafiságot az elfoglaltsággal, az igazat a hamissal, a jót a rosszal. Úgy érzi, Erdély levegőjében van valami láthatatlan, megnevezhetetlen transzcendentális erő, mely mintha a földből sugározna elő, belenő a fába, a hegyekbe, de legfőképpen az emberi lélekbe és gondolkodásba. Ez az erő az erdélyi lélek, az erdélyi szellem, melynek révén – ha idegen tényezők nem

avatkoznak közbe – Erdély az „emberi lélek virágos kertjévé” válhat.

„Vannak a világon szebb vidékek, magosabb hegyek, gazdagabb vizek, fényesebb városok – írja. – De békésebb esték, szelídebb szellők, kékebb égbolt, színesebb virágok, békésebb emberek sehol sincsenek Isten szabad ege alatt. De a hangsúly a szabadságon van. Ideje hát, nagyon is ideje, hogy helyrebillenjen a szabadság mérlege Erdély vérrel és könnyel öntözött földje fölött. (...) S ez a vénember bízik abban és szívből reméli, hogy Erdély románjai eléggé erdélyiek ahhoz, hogy végre valahára megalkothassanak egy olyan pompás kis országot, melynek minden fiára egyformán süt a nap, s melynek háromnyelvű népe békés egységben élve, mindegyik a maga kultúráján keresztül közelítheti meg Isten országát.”

Közismert és általánosan elfogadott gondolatok voltak ezek abban a korban. Jászi Oszkár és Bajcsy-Zsilinszky Endre is hasonló önálló keretek között képzelte és tervezte el Erdély jövőjét, melyet azonban a nagyhatalmak politikai játszadozásai másként alakítottak.

1934-ben jelent meg az Erdélyi Szépmíves Céh gondozásában – melynek 1935-től ő maga is tagja lett – Farkasverem című regénye, melynek révén országosan ismertté vált az irodalmi körök és a nagyközönség számára is. E regényét a szakma akkora elismeréssel fogadta, hogy írójának a kor legnagyobb hazai irodalmi kitüntetését, a Baumgarten-díjat ítelték oda. A díj odaítélésének indoklása szerint e mű „olyan társadalmi kor- és kórrajz, amely Erdély tragédiájának gyökereit tárja fel”. Ebben a művében a Mezőségben élő magyar földbirtokosok életével vetett számot. Hősei általában „felesleges” emberek, akik nem találják helyüket az impériumváltás következtében megváltozott világban. Hétköznapjaikat mindösszesen a vadászatok teszik változatossá. A regény igen erős kritikai éle azon arisztokrácia életmódját veszi célba, amely éli megszokott életformáját és vallja a múltból átörökített eszményeket. Utolsó mentsvárát a természet jelenti, amelyet az élet minden területére behatoló emberi beavatkozás még nem tudott megváltoztatni. Az erdő csendje, a vadak és növények világa igen szuggesztív ábrázolással jelenik meg a műben, ezáltal is példázva azt, hogy Wass Albertnek igen kiváló érzéke van a tájleírásokhoz és természeti ábrázolásokhoz.

A Baumgarten-díj csak egyike volt azon szakmai és társadalmi elismeréseknek, amelyekben részesült. 1942-ben Klebelsberg-díjat, 1944-ben pedig Zrínyi irodalmi díjat nyert. 1938-ban tagja lett az Erdélyi Helikonnak, 1939-ben az Erdélyi Irodalmi Társaságnak és a Kisfaludy Társaságnak, végül pedig 1944-ben a Magyar Tudományos

Akadémia is tagjai sorába választotta.

A Baumgarten-díj következményei kézzelfoghatóak voltak. Míg korábbi művei szűkebb hazájában, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen láttak napvilágot, ezek után már a budapesti Révai Kiadó is szinte évenként adta ki egyaránt irodalmi sikereket hozó regényeit.

A történelmi sorsforduló, mely Erdély egy részét visszahozta az anyaországhoz, a legváltozatosabb élmények részesévé tette az erdélyi magyarság szinte minden egyes tagját. A Jönnék! című, 1940-ben megjelent könyve az Észak-Erdély Magyarországhoz való visszatérésének tizennégy napjáról szóló írói beszámoló. Nem riport, és nem is regény, hanem inkább irodalmi eszközökkel, a pontos tárgyilagosság betartása mellett, bölcs önmérséklettel megírt tanúságtétel, kortörténeti dokumentum Erdély nagy napjairól.

A Jönnék! című alkotással témájában párhuzamba állítható a Jóskáké ünnepelnek című, alig hat oldalas műve. Észak-Erdély visszatérésének örömteli pillanataiban az író azoknak a magyaroknak a sorsára irányítja figyelmünket, akik a történelem tragédiája folytán nem kerültek vissza az anyaországhoz. A minden körülmények közötti kitartó állhatatosság és tisztességes helytállás példáját állítja szemünk elé.

Wass Albert mint ifjú író, az Erdélyi Fiatalok mozgalomban keresett társakat, s e mozgalom erős közéleti érdeklődése, nemzeti felelősségtudata őt is magával ragadta. Meggyőződésévé vált, hogy az erdélyi arisztokráciának, az erdélyi magyarság oldalán kell elkötelezett szerepet vállalnia. Ezt a meggyőződését fejezte ki Csaba (1940) című művében, amelyben a trianoni változások után felnövő nemzedék tennivalóját jelölte ki. Jól tudta, hogy a kisebbségi sors fokozott készültséget és elszántságot követel, s ezáltal regényhőse is ezzel a megnövelt bátorságtudattal próbálja a magára maradt erdélyi magyarokat kitartásra és önvédelemre buzdítani. Fileki Ferkó gyermekkori Csaba-álmái bár megkoptak, de értelmük változatlan maradt. A Csaba-jelkép nem a harcban megsegítő királyfit, nem a fegyvert, hanem a szilárd helytállás fegyelmét hordozza.

A titokzatos özbak (1941) című novelláskötet tíz rövidebb terjedelmű alkotást tartalmaz. apró emlékképeknek, életének néhány emlékezetes, boldog pillanatának állít emléket az író. Olyan felvillanások szemtanúi lehetünk, melyek igen mély benyomást gyakoroltak az íróra. Személyek, események, érzések, hangulatok tárulkoznak fel, nyílnak meg előttünk, melyeknek hatásai hosszú időn keresztül megmaradtak az író képzeletében, s egyben egyéb más műveinek is fontos központi elemei lettek. Ezen művében természetleírása már teljes művészi

szépségben bontakozik ki. Tökéletes atmoszféra-teremtését olyan emberek megelevenítésével éri el, akik valódi életükben még mindig a múltban élnek. Ezúttal hitelesen tárulkoznak fel előttünk egy letűnt kor emlékképei.

Wass Albert a Mezőség fia, szerelmese úgy eddigi, mint ezutáni regényeiben is egyaránt a Mezőség arculatát jeleníti meg, a mezőségi ember életét, sorsát kutatva. Korábbi művei cselekményének idejeként választotta már az 1919-es megszállást és az azután következő nehéz évek korszakát, valamint a felszabadulás örömteli perceit. Mire a fák megnőnek (1942) című művében, az 1848–49-es szabadságharc leverése utáni időkben és a kiegyezés idejébe viszik vissza az olvasót. E kor kiválasztása nem egyedüli kezdeményezése Wass Albertnek. Báró Bánffy Miklós: Erdély története, Makkai Sándor: Ernyei trilógiája és Berde Mária: A hajnal emberei című művének cselekménye is ebben a korban játszódik. E történelmi regénye nagy történelmi példákat, távlatokat keresett a megváltozott erdélyi magyar sors megoldásához. E műve mintha számvetés akarna lenni, melynek célja megvizsgálni azokat az utakat, melyek Erdély romlásához vezettek, hogy a baj még egyszer ne következessen be. A műben a Varjassy család története adja a lehetőséget az általuk megformált társadalmi réteg, az arisztokrácia és a szélesebb értelemben vett magyarság történetének megismertetéséhez. Az író valódi okaira és összefüggéseire, a történelmi felelősség kérdését nem hagyva érintetlenül.

Az 1943-ban megjelenő, A kastély árnyékában című regénye az előbbi tulajdonképpeni folytatása, amely cselekményében már Wass Albert saját korában játszódik. Az előző rész által előkészített tragédia ebben a részben éri el csúcspontját. A vezető társadalmi réteg vakvégye, a hivatalok elzárkózottsága és az idegenek tervszerű aknamunkája meghozta a kiszámítható eredményt: a falu magyar lakossága a teljes kisémmizettség szélére jutott. Visszafordíthatatlan folyamat zajlott le, melynek végső momentumaként megjelentek az oláh katonaszekerek oszlopai a falu országútján.

E két műve megírását követő elismertsége új lehetőséget bontakoztatott ki számára. A budapesti Nemzeti Színház darabot kért tőle. Ez meg is született, ám az 1944 karácsonyára kitűzött Tavaszi szél című színművének bemutatóját az ostrom elsodorta.

Wass Albert 1943-ban került ki a keleti frontra zászlósi rangban, ahonnan 1944 hideg februárjában I. és II. osztályú német Vaskereszttel érkezett haza. Utóbbi kitüntetését akkor kapta, mikor a németek egyik belvízi uszályhajóját egy partizánmerénylettől megmentette, és egy lefűlelt orosz révén az egész partizánbandát felgöngyöltette.

Hazakerülése után szülőföldjén vette fel harcot a román és az orosz katonák ellen. A szovjet előrenyomulás következtében a hazától, a szülőföldtől való kényszerű elválás utolsó pillanataira a következőképpen emlékezett vissza az író:

„Az orosz tankok ott dübörögtek már a feleki úton, zúdult a halál Kolozsvárra. (...) Az utcák üresek voltak, halálosan üresek, mint éjfélkor a temetők. A Mátyás szobor megett ott állt komoran, gyönyörű szépen a Szent Mihály templom, s szemben vele a Bánffy palota, mellette mindjárt az apácák gondozásában levő Központi Szálló és Étterem előtt két szürke apáca térdelt a szennyes járdán imára tett kezekkel, s néztek fel a templom tetején csillogó aranykeresztre némán, mozdulatlanul. Két apró kis megrettent emberi lélek a nagy üres térségben, ágyúszó és tankdübörgés közepette. (...) Abban a pillanatban éreztem, tudtam, hogy az a világ, az én világom, amiben felnőttem, menthetetlenül összedült, elpusztult, befejeződött.”

Kolozsvárról távozva egységeivel a Szilágyságon át Szatmárig harcolt, majd a Tisza-vonalnál Fónagy vezérkari ezredes mellett, mint annak segédtisztje igyekezett az orosz előrenyomulás megállításában szerepet vállalni. Harca egészen addig tartott, amíg 1945 húsvétján fiaival együtt Sopronnál el nem hagyta Magyarországot.

Ettől kezdve, ami életében meghatározó és kitörölhetetlen érték volt – a szülőföld, a táj, a nyelv, az emberek, a hazai levegő, az otthoni gondok és gondolatok – műveiben éltek tovább ugyanolyan vagy még határozottabb formában. Minden életviszonya és körülménye egy csapásra megváltozott. Egy dolog azonban mégis állandó maradt. Egyszerűen nem tudott és nem is akart másról írni, mint Erdélyről. Minden regénye, novellája, azoknak minden egyes mondata Erdélyről szól, Erdélyről mesél, Erdéllyel kapcsolatos.

Attól a pillanattól kezdve, hogy elhagyta Magyarország földjét – amelyet sohasem látott viszont többé –, emigráns íróvá vált. Írói munkássága annak a nyugati magyar irodalomnak vált szerves részévé, amely a kommunista diktatúra előtti magyar irodalom sokszínűségét reprezentálta. A nyugati magyar irodalom tehát folytonosság. Azonban virtuális folytonosság ez, mivel csak bizonyos körök számára létezett, s addig nem válhatott „valós irodalomná”, ameddig a nemzet legszélesebb tömege nem férhetett hozzá. Wass Albert emigrációban született könyveit úgy írta meg, mintha ki sem tette volna a lábát Erdélyből. Leírásai részletesek, pontosak, szuggesztívek, nyelvén semmi idegen hatás nem érződik. Ugyanazt az ízes mezőségi beszédformát használja, melyet Erdélyben született alkotásaiban már megszokhattunk tőle.

Első állomása Németország. A bajorországi Blaibach nevű falu fölötti erdőben kapott állást, és mint okleveles erdőmérnök azt a megbízást kapta, hogy Turn Taxis herceg számára mérjen ki negyvenezer hold erdőt. A bajor erdőben kezdte el írni a Funtinelli boszorkány című (1947) című trilógiáját. Rövid anekdotája is van ehhez:

„Kimentem az erdőbe, egy tönkre letettem az írógépet, egy másikat odagurítottam, és azon ülve kopogtattam a regényt. Itt találkoztam az első amerikai katonákkal. Öt amerikai legényből álló csoport jött arra, és megláttak engem, ott a fatönkөн írni. Odajöttek – én angolul nem tudtam –, kérdezték, hogy ki vagyok, mi vagyok? Nem volt nálam semmiféle papír... erre a legjobb angol tudásom szerint azt mondtam nekik: I'm the Hungarian Shakespeare. Ezen nagyot nevettek, megveregették a vállamat: találkoztak egy bolonddal. Csokoládét, cigarettát adtak és elmentek.”

A Funtineli boszorkány cselekménye az Osztrák-Magyar Monarchia hetvenes-nyolcvanas éveiben, a vad iparosítás és vasútépítés korában játszódik Erdélyben. Egy bűvös álom az elveszett honról. Úgy érzékeljük, mintha itt lenne és szemünk előtt zajlana a történet. Virtuális folytonosság ez, mivel a műben megjelenő Erdély már az író korában sem létezett. Ez az utolsó, békés évtizedeit élő – vasútvonalainak terjeszkedéseiben és gőzmalmainak építéseiben Erdélyt is elérő – Monarchia kora. Nem saját élettapasztalata által megélt világot ábrázol tehát. A mű főszereplője Nuca, a tündér-boszorkány, a démonikus nő, mágikus tündéri realizmus megjelenítője, akiben egyidejűleg van meg a varázslatos jövő és a végzetszerű halál. Nuca sorsában hordozza végzetét, önkéntelenül is megbosszulva azokat a cselekedeteket, amelyeket a férfiak a nők ellen valaha is elkövettek. A Funtinelli boszorkány a szülőföld végtelen szeretetének és a marcangoló honvágy monumentális regénye. Tájleírásnál megragadóbbat magyar író szinte még nem alkotott. Meseszövése varázslatos, nyelvezete páratlan, s mindez együttesen a magyar irodalom nagy klasszikusává avatja az író. A regény – mely az író bevallottan legkedvesebb műve – az emigrációban több kiadást is megért, s német fordításban is megjelent.

A bajor erdő után, 1947-ben Hamburgba költözött, ahol első feleségének családjába élt. Egy építkezésen kapott állást, mint éjjeliőr. Adjátok vissza a hegyeimet! című igen jelentős alkotása ekkor született, és ott is került kiadásra 1949-ben a Hungária gondozásában. Ez a legtöbb nyelvre lefordított regénye: 1949-ben németül, 1953-ban spanyolul, 1972-ben pedig angolul látott napvilágot. Később olasz, sőt holland nyelven is megjelent.

„Urak, akik a világ dolgait igazítjátok: adjátok vissza a hegyeimet!” E

sikolya megrázza az öt világrészre szétszórt magyarságot és a világ olvasóközönségét. Neve, e műve és még néhány hasonló lelkeséggel megírt írása miatt, valamint katonai tevékenysége okán felkerült a román hatóságok feketelistájára. Szülőföldjén 1945- ben halálos ítéletet hirdettek ki fölötte, s érvényben is tartották halála szomorú pillanatáig.

Talán meglepő, de aki igazán ismeri Wass Albert lelkeségét, az nem csodálkozik azon, hogy sokoldalúsága révén a mese műfajában is múlhatatlant alkotott. Hányatott németországi évei alatt írta a Tavak könyve (1946) és az Erdők könyve (1947) című mesésköteteit.

„A népmese a népi lelkület megnyilvánulása – írja. – A népmesén keresztül a népi képzelet alkotóereje nyilatkozott meg évszázadokon, évezredek át, jóval mielőtt följegyzett irodalom létezett volna. A népmesén keresztül a nép álmai, vágyai, öröme és bánata szólalt meg, s képzelet színes szárnyán fölemelkedett a rideg valóság földjéről egy szebb és igazabb világba.”

Nem véletlenül nyúlt Wass Albert a mese műfajához. Tette ezt azért, mivel tudta, hogy a világ valamennyi meséjének van egy közös tulajdonsága, mégpedig az, hogy a jó győzelmét hirdeti a gonosz felett. Ezt az elveszett vagy talán teljes valóságában soha nem létezett világot kereste a magyar népmese világában, amely a magyar néplélek mélységének és tisztaságának végtelen forrása.

Wass Albert életművének meghatározó része, az Egyesült Államok-beli emigrációjában született.

Elbeszélés- és verseskötetek, regények és dokumentumértékű életrajzi vallomások. És nem is csupán a magyar irodalom legnagyobbjai közé sorolható műveivel mentette a magyar szót és magyar lelkeséget, hanem hatalmas irodalomszervező igyekezetével és vagyonával is. Ő alapította meg az egykori Erdélyi szépmíves Céh mintájára, 1962-ben az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet (American Hungarian Literary Guild), mely szervezet taglétszáma hat-nyolcszáz fő között váltakozott, tagdíja pedig kezdetben tíz, majd húsz dollár volt, melynek ellenében minden előfizető évi három könyvet kapott. Így kerültek kiadásra többek között az alábbi művek is:

Haraszi E.: Origin of the Rumanis. (1977)

Haraszi E.: Transylvania and the Hungarian-Rumanian Problem. (1979)

Szemák J.: Living History of Hungary. (1969)

Wass A.: Documented Facts and Figures on Transylvania. (1977)

Zathureczky Gy.: Transylvania, Citadel of the West.

E könyvek témájukat tekintve leginkább a románok erdélyi

betelepülésével foglalkoztak.

Wass Albert saját kiadóvállalatot is alapított. Danubian Press néven, amely nem csak könyveket, hanem az Amerikai Magyar Szépművés Céh által kiadott angol nyelvű folyóiratokat is megjelentetett. Az Erdély és kérdéskörével foglalkozó Transilvanian Quarterly, majd a magyarság általános problémáit felvállaló Hungarian Quarterly című negyedéves folyóiratok hosszú távú kiadását az előfizetők alacsony száma lehetetlenítette el. Utolsó kísérlete 1988-ban kezdődött, a Central European Forum című periodika megalapításával. A folyóirat féltucatnyi közép-európai nemzetiség (lengyelek, ruszinok, szlovákok stb.) regionális problémáira igyekezett a figyelmet ráirányítani, azonban ez a kezdeményezése is az érdektelenség és támogatás hiánya miatt szintén meghiúsult.

„Ha minden szabad földön élő és szabad cselekvési képességgel rendelkező magyar havonta csak egy dollárt áldozott volna a magyar jövőre, ezt a jövőt meg lehetett volna menteni.”

Így fogalmazta meg e témával kapcsolatos elkeseredett véleményét. Tevékenységük azonban mégsem volt hiábavaló. Összesen tizenkilenc magyar és negyvenhárom angol nyelvű, leginkább ismeretterjesztő témájú könyvet – és a fentebb említett három – folyóiratot adtak ki, melyek tiszteletpéldányait díjtalanul küldték el a jelentősebb amerikai középiskolai és egyetemi könyvtárak számára.

Ezen tevékenységéért a románok 1979 őszén hírlapi hajszát indítottak ellene, lejáratására törekedve, majd mint háborús bűnöst Románia hivatalosan kérte kiadatását, melyet az Amerikai Egyesült Államok természetesen elutasított. Saját elmondása és közvetlen környezetének vallomása szerint még a hetvenes években is több merényletet kíséreltek meg ellene a Securitate ügynökei, akiknek a fegyvereiből származó golyónyomokat Wass Albert még a vele készült, 1996-ban forgatott riportfilm során is meg tudta mutatni. E merénylet két elkövetőjét az amerikai rendőrség el is fogta, de mivel román diplomata-útlevelel rendelkeztek, elengedte őket.

Wass Albert könyv- és folyóirat kiadásának célja az volt, hogy felkeltsse az amerikai olvasóközönség és a politikai körök figyelmét Erdély problémája iránt.

„Már pedig ahhoz, hogy sikerünk legyen, meg kell ismertetnünk magunkat – vallotta. – A mi nagy bajunk az, hogy nem csak az amerikaiak, de a nyugati világ sem ismer minket, csak a torzított igazságokat. Tehát feladatunk és célkitűzésünk kell legyen, hogy

magyar könyveket adjunk ki angol nyelven.”

Utolsó társadalmi kísérlete a nevét viselő Gróf Czegei Wass Albert Alapítvány megalapítása volt, amely alapító okiratában a következőket tartalmazza:

„A Gróf Czegei Wass Albert Alapítvány pénzalapja segítséget szándékozik nyújtani minden olyan személynek, szervezetnek, amely tevékenységével az összmagyarország kultúráját szolgálja. Az alapítvány célja az, hogy az óhazában, kisebbségben és a világban szétszórattatásban élő magyarságot a szellem erejével összetartsa.”

Ezen alapítványa a mai napig igyekszik gondoskodni – az alapító okirat szellemében – a vállalt célkitűzések megvalósításáról.

Wass Albert 1951-ben érkezett Amerikába, ahol először egy ohioi farmon lett tisztartó és béres egy személyben: szántott, vetett, állatot gondozott hajnaltól késő estig. Ezt követően a Floridai-félszigeten található Orlandótól mintegy nyolcvan kilométerre fekvő, zajtól és nyüzsgéstől mentes amerikai kisvárosba, Astorba költözött. Első állását Taft szenátor közbenjárására a floridai De Landban kapta, ahol az ott működő katonai akadémián algebrát kezdett oktatni. Később a Floridai Állami Egyetemen (University of Florida) tanított német és francia nyelvet, valamint európai irodalmat és történelmet. Lakóhelyeül – mivel végtelen szeretete és vágyódása az erdő után változatlan maradt – a négyszázhuszonötezer holdnyi lakatlan erdőségben, az Okala Nacional Forest területén található Astor villát választotta, melyben egészen haláláig élt.

Erdélyi író maradt az emigrációban is. Megváltozott környezete nem befolyásolta ebben, sőt inkább fokozta érzéseit. Az az ember, aki egész életét a fenyvesek világában szeretne volna eltölteni, egy másik, idegen kontinensre került, ahol délszaki növények környezetében álmodta újra az erdélyi tájat, egy elmerült világot, amely már csak a képzelet világában, az álmokban térhetett vissza számára, amelyeket azonban nagyszerű írói megjelenítési készsége eszközeivel, a maga teljes valóságosságában volt képes ábrázolni.

Legnagyobb könyvsikerei ekkor születtek. Ember az országút szélén (1951) című műve az érzelmi-, értelmi-, akarat megmaradás és önazonosság megtartásának és megvallásának regénye. A történet kezdőképei azoknak a sorsát vetíti elénk, akik a második világháború utolsó pillanataihoz közeledve menekülőként kényszerülnek elhagyni Erdély földjét, mentve maguk és családjuk életét a szovjet és a vérengző, rabló, gyilkoló, fékevesztett Maniu-gárdisták elől. A regény a

pusztulás okait keresi, annak reményében, hogy magyarázatot talál a bekövetkezett tragédiák sorozatára.

Wass Albert általam legnagyobbra tartott műve a két kötetes Kard és kasza. (1974) E műve dokumentumértékű helytörténet, családtörténet és önéletírás egyben, melyet a jövő nemzedék okulásának szolgálatára írt. A két kötet a helytállás és a hűség példatára: a felelősség és a szeretet próbatételén keresztül, a múlt és jelen sodrában. Különleges értéktöbbletet ad a műnek az, hogy a huszadik század forгатaga közepette megsemmisült, eltűnt(etett), az ősi Wass család okmánytárának jelentős anyagát történeti hitelességgel dolgozta be. Mindezen alapokra és saját élettapasztalatára épülve, a szubjektív cselekménybonyolítással kiegészülve, ezen erdélyi családtörténet kategóriájában igen jelentős alkotásnak minősül, ha még annyira híres világirodalmi családtörténetekkel vetjük össze is, mint a Buddenbrook-ház, a Thibault-család, vagy a Forsythe-Saga.

Wass Albert Hagyaték (1985) című írása először önállóan, majd Örökségünk című válogatott kötetében jelent meg először Ungváron, majd Budapesten. Az Örökségünk néhány darabját már korábban tartalmazta a Titokzatos őzbak című kötet. E könyv kisebb írásai leginkább gyermekkori életének egy-egy nem mindig nagyszerű, de emlékezetes és maradandó pillanatát ábrázolják. A Hagyaték című mű egy különös alkotás, amelyben úgy tűnik, hogy megváltozik az író belső, tudati lényege, amely immár csak Istenhez és az abszolút isteni igazság mércéjéhez igazodik.

Végül utolsó kiemelt darabként hadd szóljak néhány szót a Halálos kód – Holtember partján (1978) című regényéről, amely egy, az amerikai olvasó számára íródott bűnügyi regény, krimi. E műfajt megint szokatlannak találhatjuk Wass Albert mély írói lényéhez viszonyítva, azonban a regény felszíne alatt megbúvó lényegi mondanivaló feloldja ezt a látszat ellentmondást. a történet Amerikában játszódik, egy Astor melletti mocsaras területen. Egy rejtélyes hármasság gyilkosság szálait kezdi el kinyomozni az ifjú Frank Seller vadőr, aki nyomozásai során egy Palatkay nevű magyar származású embertől fontos információkat tud meg a bűntények hátterére vonatkozólag, amelynek szálai Erdélybe vezetnek. Wass Albert e bűnügyi regény burkolt eszköze révén ragadja meg az alkalmat, hogy feltárja az amerikai olvasó előtt a magyarság ezer éves történelmének sorsfordító epizódjait, és egyben érzékeltesse Erdély történetének azt a szakaszát, melyben az oláh betelepülés lezajlott. Wass Albert célja az oláhok sokszoros árulásának érzékletes bemutatásával az, hogy érzelmi közösséget alakítson ki az amerikai és magyar nép között azon az alapon, hogy mindkét nemzetet hazafias érzelme, mély erkölcsi tartása és igazságérzete egyazon csoportba

sorolja.

Művei közül végül verseiről néhány szót. Életében három kötetben jelentek meg: Világtemetés (1927), Fenyő a hegytetőn (1928) és A láthatatlan lobogó (1969) címmel. Valószínűsíthető azonban, hogy számtalan, eddig nyomtatásban meg nem jelent verse létezik kéziratban. Wass Albertet leginkább prózája tette ismertté és avatott alkotóvá, ám kiforrott – már az emigrációban született – versei méltán vetélkedhetnek Dsida Jenő, Reményik Sándor és Áprily Lajos híres verseivel. Költeményei figyelmeztetnek, emlékeztetnek az emberi és nemzeti küldetés tudatára. Erőt és biztatást sugároznak, hogy felül kell emelkedni minden emberi gazság ellenére a megpróbáltatásokon, hogy az igazi élet birtokába juthassunk.

Wass Albert halálhírét többen több időpontban is terjesztették, amelyekre méltóságteljesen, a legfőbb emberi feladatra való figyelemfelhívással válaszolt:

„Azokat pedig, kik jó szívvel és szeretettel emlékeztek meg rólam, jó szívvel és szeretettel köszöntöm magam is. És hadd örvendezzünk együtt annak, hogy kis ideig még együtt lehetünk ezen a bűbá-facsarodott földön, s munkálkodhatunk népünk jövőjén, mindegyikünk a maga őrhelyén.”

Aztán egyszerre csak elment. 1998 február 17-én öngyilkos lett. A legnagyobb kortárs magyar író öngyilkosságához – többek véleménye szerint – hozzájárult az a körülmény is, ahogyan Budapest állampolgárságának kérelmére reagált. Wass Albert 1996 június 24-én az alábbi kéréssel fordult a Magyar Köztársaság Belügyminisztériumának Állampolgársági főosztályához:

„Uraim!Nyolevannégy éves vagyok, magyarnak születtem. Alapítványom célja irodalmi munkásságomat hazámnak bemutatni. Mint magyar állampolgár kívánok hazalátogatni, nem pedig mint román vagy amerikai. (...)

Őszinte magyar üdvözlettel:

Wass Albert

1996 június 24-én.”

A minisztériumi válasz azonban: „(...) Sajnálattal értesítem arról, hogy magyar állampolgárságát, az 1945. évi fegyverszüneti egyezmény rendelkezései alapján elveszítette, így a magyar állampolgárság fennállását tanúsító bizonyítványt kiállítani nem tudok. (...)

Kérem, a fentieket megértően fogadni szíveskedjék.

dr. Ugróczky Mária
főosztályvezető
Budapest, 1997 január 11.”

Széchenyi után az egyik legnagyobb magyar állampolgársági kérelmét a magyar állam elutasította. Ekkor már többen megmozdultak Wass Albert érdekében. Tar Sándor tiszteletbeli washingtoni konzul és Csoóri Sándor a Magyarok Világszövetségének elnöke is levélben fordult Kuncze Gábor belügyminiszterhez. Részlet Csoóri Sándor leveléből:

„Kérjük a Tisztelt Belügyminiszter Urat, hogy Wass Albert magyar állampolgárságának odaítélésénél, méltányossági szempontok figyelembevételével, kedvező döntést hozzon, és tekintve Wass Albert rossz egészségi állapotát, minél hamarabb értesülhessen a jó hírről nagyrabecsült honfitársunk.”

E közbenjárások eredményeképpen 1997 június 26-án Baraczka Róbertné helyettes belügyminiszteri államtitkár aláírásával a Belügyminisztérium végre kiállította a Wass Albert magyar állampolgárságát kinyilvánító bizonyítványt, melynek lábjegyzetében azonban „A bizonyítvány a kiállítástól számított egy évig érvényes” megjegyzés volt található! A minisztérium később ezt is magyarázkodással próbálta tisztázni, nevezetesen, hogy az egy év csupán a dokumentum és nem az állampolgárság érvényességére vonatkozik.”

A lelki hadviselés döbbenetes példái ezek: halálhírét kelteni, apróbb szurkapiszkálódásokkal folyton idegesíteni, nevetségessé tenni, álhírekkel újra és újra rossz hírét kelteni, nevét szinte rendszeresen elérni (Vas Albert) stb. Meggyőződésem szerint mindezek hozzájárultak tragikus döntéséhez, amelyekhez hozzáadódott még a szívrohamtól való irtózatoss félelme is. Halálának valódi okát azonban én mégis másban látom. Politikai rendszerek követték egymást, diktátorok, féldiktátorok tűntek el a történelem süllyesztőjében Romániában és Magyarországon egyaránt, az államhatalmak hozzá és életművéhez való viszonyulása azonban változatlan maradt. Az állandó mellőzöttség, sikertelen szervezései és a magány készítette tragikus cselekedetére.

Hamvainak kálváriája azonban még nem ért véget. Kívánsága szerint abban a szellemi környezetben kívánt nyugodni, amelynek szellemisége egész életén keresztül áthatotta. Marosvécsén temették tehát el. Az előzetes egyeztetések ellenére azonban gróf Kemény János leszármazottai kihantolták koporsóját, s a kastély kápolnájában

helyezték el ideiglenesen.

A méltatlan Kemény utódok cselekedete azon túl, hogy kegyeletsértő, Wass Albert egész irodalmi alkotásának arculcsapása, minthogy attól az embertől tagadták meg ezáltal a végső nyugalmat, aki egész hosszú élete során nem akart mást, csak hazajutni.

Fráter Olivér 1998

(Forrás: HUNNIA 119. szám)